

รูปแบบการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร* THE MODEL OF PALM LEAF SCRIPTURES CONSERVATION MANAGEMENT OF MONASTERIES IN BANGKOK

พระมหาธงชัย วิสุทฺโธ, พระเมธีธรรมาจารย์ (ประสาร จันทสาร์), พระมหาภคณี กิตติโสภโณ,
ประเสริฐ ธิลา

Phramaha Thongchai Visuddho, Phrametidhammajan (Prasarn Chanthasaro),

Phramaha Krisada Kittisobhano, Prasert Thilao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author E-mail: thongchai.chan@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพทั่วไป กระบวนการ และนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 20 รูปหรือคน สนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้ทรงวุฒิ 10 รูปหรือคน เครื่องมือที่ใช้คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาความผลการวิจัยพบว่า 1. คัมภีร์ใบลานของวัดยังอยู่ในสภาพสมบูรณ์ แต่วัดยังขาดบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินการที่เพียงพอ 2. กระบวนการในการบริหารจัดการ ได้แก่ กระบวนการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การสำรวจ คัดแยก ทำความสะอาด เป็นต้น และกระบวนการที่มีรูปแบบเฉพาะตัว ได้แก่ การนำเทคนิคต่างๆ เข้ามาใช้ในการบริหารจัดการ 3. รูปแบบการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 3.1 การกำหนดนโยบายและแผนการอนุรักษ์ที่ชัดเจน 3.2 การนำระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ 3.3 การใช้เทคโนโลยีร่วมสมัยเพื่อการบริหารจัดการในองค์ประกอบต่างๆ 3.4 การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ใบลานตามระบบสากล 3.5 การสำรวจ ซ่อมแซมคัมภีร์ใบลานที่ชำรุดเสียหายให้คงสภาพที่ดี 3.6 การจัดทำสำเนาคัมภีร์ใบลานด้วยระบบดิจิทัลเพื่อการสืบค้น 3.7 การควบคุมอุณหภูมิของห้องให้เหมาะสม 3.8 การปฏิวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปลคัมภีร์ใบลาน ให้เป็นภาษาต่างๆ 3.9 การจัดระบบการให้บริการข้อมูลทั้งในสถานที่และทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; การอนุรักษ์; คัมภีร์ใบลาน

Abstract

Objectives of this research article were to analyze the general condition, process and propose a model of palm leaf scripture restoration management using the qualitative research, data were collected from 20 key informants by in-depth interviews and from 10 participants in focus group discussion, purposefully selected and analyzed data by descriptive interpretation. Findings were that 1. The palm leaf scriptures are still in good condition but monasteries did not have enough personnel and lacked knowledge and budget for operation. 2. The management process had 2 major issues: 1) Basic issue; inventory, separation, cleaning etc. 2) Specific issue; the use of specific techniques for management. 3. A model of the management consisted of 9 parts: 3.1 clear policy for palm leaf scripture restoration, 3.2 dissemination of knowledge from the palm leaf scriptures to the public with information communication technologies, 3.3 use of modern technologies for modern and agile management, 3.4 complete registering and cataloging, 3.5 inventory and repairing the damaged ones to be in good condition, 3.6 duplicating the palm leaf scriptures with digital system for research, 3.7 temperature control for special scriptures for stability, 3.8 exchange, duplicate, transfer and translate the palm leaf scriptures into foreign languages, 3.9 set up retrieving system both in house and by internet.

Keywords: Management; Restoration; Palm leaf scriptures

บทนำ

วิธีการสืบทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าในยุคแรก ใช้วิธีสืบทอดแบบปากต่อปากที่เรียกว่า มุขปาฐะ โดยไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร แม้หลักธรรมคำสอนจะผ่านกระบวนการสังคายนาในอินเดียถึง 3 ครั้ง (วิ.อ. 1/-/6-131) และในศรีลังกาอีก 2 ครั้งก็ตาม จนถึงพุทธศตวรรษที่ 5 ราว พ.ศ. 433 ได้มีการทำปัญจมสังคายนาที่ศรีลังกา (ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร, 2551) จึงได้มีการจารึกคำสอนลงในใบลานโดยจารึกพระไตรปิฎกเป็นอักษรภาษามคธ และอรรถกถาเป็นอักษรภาษาสิงหล และได้เผยแพร่ไปยังนานาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา (วิ.จ. 7/บทนำ/[60]) ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้ขยายตัวเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิและเข้าสู่อาณาจักรล้านนาจึงได้มีการทำสังคายนา เมื่อปี พ.ศ. 2020 สมัยพระเจ้าติโลกราช และได้มีการจารึกพระไตรปิฎก อรรถกถา และอุปกณ์บาลีต่างๆ ลงในใบลาน (พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบฐิตญาโณ), 2536)

การบันทึกหลักฐานคำสอนในยุคที่ข่าวสารที่ถ่ายทอดตามธรรมชาติคือโบลาน ซึ่งนำมาผ่านกระบวนการต่างๆ ตามภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้โบลานมีอายุการใช้งานได้นาน แล้วจารด้วยเหล็กแหลมเป็นตัวอักษรผ่านขั้นตอนต่างๆ จนเป็นคัมภีร์โบลาน แม้ว่าโบลานจะเป็นวัสดุที่คงทน แต่ก็มีอายุการใช้งานที่จำกัดหากเก็บไว้ในสถานที่ที่มีความร้อนและความชื้นสูง หรือมีตัวแมลงต่างๆ เข้าไปกัดกินก็จะทำให้เกิดความเสียหายและมีอายุการใช้งานที่สั้นลง (วิณา วิสเพ็ญ และคณะ, 2554) ประกอบกับปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยได้เข้ามามีบทบาทต่อสิ่งพิมพ์ สามารถจัดรูปเล่มหนังสือได้กะทัดรัด สวยงาม อีกทั้งยังมีระบบคอมพิวเตอร์ที่สามารถเก็บข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพ คัมภีร์โบราณต่างๆ จึงถูกปล่อยปลະละเลย ขาดการดูแลเอาใจใส่ทำให้เสื่อมสภาพเร็วขึ้น ที่สำคัญคือความเสียหายเกิดจากมนุษย์ เช่น การเคลื่อนย้ายคัมภีร์โดยขาดความรู้ หรือด้วยความเชื่อว่คัมภีร์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงนำมาเผาเอาเถ้าถ่านมาทำเป็นวัตถุมงคล (ราชบัณฑิตยสถาน สุวรรณคณทิ และวัชชรา บุรณสิงห์, 2553) คณะสงฆ์ จึงต้องให้ความสำคัญดำเนินการสำรวจ จัดเก็บรักษา เพื่อทำการอนุรักษ์คัมภีร์ต้นแบบให้ยังคงสภาพอยู่ให้นาน

การสำรวจ อนุรักษ์ จัดเก็บรักษา รวมทั้งขั้นตอนต่างๆ นั้น มีข้อจำกัดทั้งด้านงบประมาณ และบุคลากร จึงขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการอาจทำให้คัมภีร์โบลานที่มีอยู่ตามสถานที่ต่างๆ มีความเสี่ยงต่อภัยคุกคามต่างๆ จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาวิจัยเพื่อนำองค์ความรู้มาใช้ในการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน เพื่อให้วัดสามารถนำองค์ความรู้ไปบริหารจัดการ ดำเนินการได้ด้วยตนเอง เพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่าย และเพิ่มประสิทธิภาพด้านบุคลากร เพื่อให้ทันต่องานอนุรักษ์คัมภีร์ที่ยังคงมีอยู่เป็นจำนวนมาก

ผู้วิจัยได้เห็นความสำคัญของคัมภีร์โบลานที่ยังไม่ได้รับการสำรวจ หรือได้รับการสำรวจแล้วแต่ยังมิได้ดำเนินการจัดเก็บให้ถูกต้องตามมาตรฐาน ทั้งยังคงมีคัมภีร์โบลานทั้งที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และกัณฑ์เทศน์ต่างๆ ที่อยู่ในข่ายสมควรที่จะอนุรักษ์ จึงได้ทำการศึกษาวิจัยรูปแบบของการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานของวัดต่างๆ ที่มีการรวบรวมจัดเก็บคัมภีร์โบลานเพื่อการอนุรักษ์ วิเคราะห์สภาพทั่วไป รวบรวมข้อมูลวิเคราะห์ สังเคราะห์ และประมวลผลการวิจัย นำมาเป็นองค์ความรู้เพื่อนำเสนอรูปแบบการอนุรักษ์คัมภีร์ที่ถูกต้องเพื่อประโยชน์ต่อการสืบทอดหลักฐานคำสอนทางพระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพทั่วไป ในการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์โบลาน ของวัดในกรุงเทพมหานคร
2. เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์โบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยแบบคุณภาพ ด้วยการวิเคราะห์จากเอกสาร การสัมภาษณ์ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ทั้งที่เป็นพระภิกษุและคฤหัสถ์ และการสนทนากลุ่มเฉพาะกับผู้เชี่ยวชาญ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงบรรยายและพรรณนาความ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัย ไว้ 3 วิธี คือ 1) การสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการ (Workshop Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงปฏิบัติการ (Workshop Key Informants) จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อวิเคราะห์สภาพทั่วไปในการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร ให้ทราบถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค 2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเชิงลึก (In-depth Key Informants) จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อศึกษากระบวนการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร ให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและลึกซึ้ง และ 3) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยการเชิญผู้ทรงวุฒิ นักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิ เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ จำนวน 10 รูปหรือคน เพื่อเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างรอบด้านและลึกซึ้งในเชิงเหตุผล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยดำเนินการดังนี้ 1) ข้อมูลขั้นต้น ผู้วิจัยศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก การสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการ (Workshop Interview) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามที่กำหนดไว้ 2) ข้อมูลชั้นรอง ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความ การค้นหาข้อมูลภายใต้เครือข่ายอินเทอร์เน็ต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์ข้อมูล เกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการศึกษาเอกสารต่างๆ อย่างเป็นระบบและมีความเชื่อมโยงกัน 2) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงปฏิบัติการ (Workshop Interview) โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้านสภาพทั่วไป แล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหาตามหลักการวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลอย่างรอบด้านตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้านกระบวนการ แล้วนำมาวิเคราะห์เนื้อหาโดยพยายามรักษาสำนวนเดิมของผู้ให้สัมภาษณ์รวมทั้งปรับแก้ให้มีความชัดเจน 4) การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ซึ่งประกอบด้วยผู้ดำเนินการสนทนา ผู้จัดบันทึก ผู้ช่วยทั่วไป และผู้ทรงคุณวุฒิ โดยผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาโดยพยายามรักษาสำนวนเดิมไว้

ผลการวิจัย

1. สภาพทั่วไป ในการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร มีดังนี้

1.1) ด้านการปริวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปล คัมภีร์ใบลาน พบว่า (1) จุดแข็ง คือ คัมภีร์ส่วนใหญ่ยังคงสภาพสมบูรณ์มีส่วนชำรุดน้อย (2) จุดอ่อน คือ บุคลากรของแต่ละวัดยังขาดความรู้ด้านอักษรและภาษาโบราณ (3) โอกาส คือ สามารถจัดอบรมให้ความรู้แก่พระภิกษุสามเณร หรือประชาชนให้มีความรู้ด้านอักษรและภาษาโบราณ (4) อุปสรรค คือ เป็นงานที่ต้องใช้เวลามาก ทำให้สิ้นเปลืองงบประมาณ

1.2) ด้านการซ่อมแซมคัมภีร์ใบลาน พบว่า (1) จุดแข็ง คือ เลือกคัมภีร์ที่สำคัญเข้าสู่กระบวนการซ่อมแซมก่อน (2) จุดอ่อน คือ บุคลากรยังขาดความรู้ด้านอักษรและภาษาโบราณ (3) โอกาส คือ มหาเถรสมาคมมีมติเรื่อง การอนุรักษ์เอกสารโบราณ โดยร่วมมือกับกรมศิลปากร จัดอบรมถวายความรู้แก่พระภิกษุ-สามเณร (4) อุปสรรค คือ คัมภีร์ที่มีร่องรอยการชำรุดอยู่แล้ว อาจเกิดเชื้อราได้ง่ายและควบคุมยาก

1.3) ด้านการทำสำเนาคัมภีร์ใบลาน พบว่า (1) จุดแข็ง ทำสำเนาเป็นระบบดิจิทัล (2) จุดอ่อน คือ บุคลากรยังขาดความรู้ด้านอักษรและภาษา (3) โอกาส คือ ปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ได้รับการพัฒนาให้มีประสิทธิภาพสูง ทำสำเนาได้รวดเร็วและมีคุณภาพ (4) อุปสรรค คือ งบประมาณในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่มีราคาค่อนข้างสูง

1.4) ด้านการบริการคัมภีร์ใบลาน พบว่า (1) จุดแข็ง ระบบการบริการมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (2) จุดอ่อน มีไฟล์สำเนาค่อนข้างน้อย (3) โอกาส คือ มีช่องทางการเผยแพร่ที่หลากหลาย (4) อุปสรรค คือ ช่องทางให้บริการผ่านระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ตไม่ทั่วถึง

1.5) ด้านการควบคุมอุณหภูมิคัมภีร์ใบลาน พบว่า (1) จุดแข็ง คือ วัดมีสถานที่เก็บคัมภีร์พร้อมอยู่ (2) จุดอ่อน คือ ระบบการจัดเก็บของวัดยังไม่ดีพอ และต้องมีบุคลากรคอยดูแลอย่างสม่ำเสมอ (3) โอกาส คือ มีการพัฒนาระบบควบคุมอุณหภูมิให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น (4) อุปสรรค คือ มีภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นได้ เช่น ความชื้น ความร้อน แสงสว่าง แผลงต่างๆ

1.6) ด้านการลงทะเบียนคัมภีร์ใบลาน คือ (1) จุดแข็ง คือ มีรูปแบบการลงทะเบียนที่ชัดเจน (2) จุดอ่อน คือ บุคลากรยังขาดความรู้ด้านอักษรและภาษาโบราณ (3) โอกาส คือ มีโครงการจัดอบรมอักษรและภาษาโบราณให้ประชาชนที่สนใจเป็นประจำทุกปี (4) อุปสรรค คือ ใบลานที่แตกผุอาจไม่ได้รับการลงทะเบียนอย่างสมบูรณ์

2. กระบวนการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานของวัดในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาพบว่า กระบวนการบริหารจัดการคัมภีร์ใบลานแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ

2.1 กระบวนการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การปริวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปล การซ่อมแซม การทำสำเนา การบริการ การควบคุมอุณหภูมิ และการลงทะเบียน

2.2 กระบวนการที่มีรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งมีความแตกต่างกันในรายละเอียดขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ขององค์กรนั้นๆ เป็นต้นว่า สภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันก็จะมีวิธีการที่แตกต่างกัน เช่น ใช้ศรัทธาและประเพณีเป็นตัวนำในการอนุรักษ์ หรือ การนำเทคนิคต่างๆ เข้ามาใช้ในการบริหารจัดการ เช่น เทคนิคการบริหารจัดการด้านบุคลากร เทคนิคการดำเนินงาน เทคนิคการจัดเก็บ การกำหนดนโยบาย การสร้างเครือข่าย การจัดตั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ การอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การจัดเก็บในรูปแบบดิจิทัล เทคนิคการจัดแสดง ตลอดจนถึงการปลูกฝังเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เห็นคุณค่าความสำคัญในการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล

3. รูปแบบการบริหารจัดการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลของวัดในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการ ประกอบด้วย 1) การกำหนดนโยบายและแผนการอนุรักษ์ที่ชัดเจน 2) การนำระบบเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการเผยแพร่องค์ความรู้ 3) การใช้เทคโนโลยีร่วมสมัยเพื่อการบริหารจัดการในองค์กรประกอบต่างๆ 4) การจัดทำทะเบียนคัมภีร์ไบเบิลตามระบบสากล 5) การสำรวจ ซ่อมแซมคัมภีร์ไบเบิลที่ชำรุดเสียหายให้คงสภาพที่ดี 6) การจัดทำสำเนาคัมภีร์ไบเบิลด้วยระบบดิจิทัลเพื่อการสืบค้น 7) การควบคุมอุณหภูมิของห้องให้เหมาะสม 8) การปิดวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปลคัมภีร์ไบเบิล ให้เป็นภาษาปัจจุบันและภาษาต่างประเทศ 9) การจัดระบบการให้บริการ การสืบค้น การคัดลอกข้อมูลทั้งในสถานที่และทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นที่น่าสนใจจึงนำมาอภิปรายผล โดยจำแนกตามรายด้านของการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ด้านนโยบายอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล (Conservation policy) โดยภาพรวมวัดที่มีคัมภีร์ไบเบิลยังคงมีปัญหาด้านนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลที่ไม่ชัดเจนของผู้บังคับการคือเจ้าอาวาส จึงส่งผลกระทบต่อการทำงานคัมภีร์ไบเบิลในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านงบประมาณ ด้านบุคลากร ด้านเทคโนโลยี สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประกาศิต สิริเมโธ (2562) ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การอนุรักษ์คัมภีร์โบราณนั้นต้องได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณซึ่งจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อจัดตั้งกองทุนสำหรับจัดกิจกรรมในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณโดยให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการหาแหล่งทุนและมีแผนงานของส่วนงานทุกภาคส่วนไว้รองรับโดยแยกเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง และแผนระยะยาว รวมถึงการจัดสรรบุคลากรในการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ

2. ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศคัมภีร์ไบเบิล (Information technology) ปัจจุบันได้มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เป็นเครื่องมือช่วยในกระบวนการดำเนินงานการอนุรักษ์คัมภีร์ไบ

ลานให้มีความสะดวกรวดเร็ว เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ (2560) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ใบลานอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัล จะช่วยให้การอนุรักษ์คัมภีร์ใบลานซึ่งมีอยู่จำนวนมากถูกเก็บและบันทึกในรูปแบบดิจิทัล ข้อมูลที่มีความสำคัญต่างๆ จะถูกอนุรักษ์ไว้โดยไม่เกิดการสูญหายไปพร้อมกับความเสื่อมสภาพของคัมภีร์ใบลาน และสอดคล้องกับงานวิจัยของประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ใบลานในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า องค์การการจัดการคัมภีร์ใบลาน จำเป็นต้องมีเทคโนโลยีที่มีคุณภาพเพียงพอ ทันสมัย เหมาะสมต่อการจัดการคัมภีร์ใบลาน มีเทคโนโลยีที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ต้นฉบับ มีระบบรักษาความปลอดภัยของข้อมูล มีผู้ดูแลระบบและมีการบำรุงรักษา และควรมีเทคโนโลยีที่มีมาตรฐานการแลกเปลี่ยนเชื่อมโยงข้อมูลใช้ร่วมกันกับองค์กรระดับชาติ

3. ด้านการจัดการความรู้คัมภีร์ใบลาน (Knowledge management) วัดสามารถบริหารจัดการโดยการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งเรียนรู้คัมภีร์ใบลาน เพื่อเป็นสถานที่รวบรวมจัดเก็บคัมภีร์ใบลานอันเป็นมรดกทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ เพื่อนำไปสู่การจัดแสดงให้ผู้สนใจได้ศึกษาเรียนรู้ การประชุม สัมมนา เสวนา เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้สำหรับวัด ชุมชน และองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์และความเจริญทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และสามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Culture tourism) ได้เป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันกำลังได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยานันท์มณี (2560) ได้วิจัยเรื่อง “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้ำนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน” ผลการวิจัยพบว่า การได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน ทำให้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สั่งสมมาตลอดจนได้ร่วมกับคนในท้องถิ่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญา ดังนั้น การรื้อฟื้นคัมภีร์ใบลานล้ำนาถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งของการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมแก่ชุมชนและสังคม

4. ด้านการปริวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปล คัมภีร์ใบลาน (Inverting, Rewriting, Transcription and Translation) เป็นการนำคัมภีร์ใบลานเข้าสู่กระบวนการปริวรรตจากอักษรเดิมสู่อักษรไทย หรือคัดลอก ถ่ายถอดจากคัมภีร์ต้นฉบับมาสู่เอกสารใหม่ เป็นการลดการใช้คัมภีร์ต้นฉบับ เพื่อให้คัมภีร์ใบลานเป็นมาตรฐานเดียวกัน ควรจัดทำคู่มือเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้เป็นในทิศทางและมาตรฐานเดียวกัน รวมทั้งมีหลักเกณฑ์ในการประเมินและคัดเลือกเนื้อหาในคัมภีร์ใบลาน เพื่อนำไปสู่การเผยแพร่ผลงานที่มีคุณภาพ ซึ่งจำเป็นจะต้องมีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ และมีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรภาษาและไวยากรณ์ สอดคล้องกับงานวิจัยของประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “การ

พัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปฏิบัติงานต้องมีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ด้านคัมภีร์ไบเบิล จึงจะสามารถบิวิวรรต ถ่ายถอด และแปลเนื้อหาบทคัมภีร์ไบเบิลได้ มีการทำงานเป็นทีม มีเครือข่ายความร่วมมือระดับหน่วยงานหรือองค์กร และบุคลากรต้องมีใจรัก ศรัทธา เสียสละ มุ่งมั่น มีความอดทนและมีจิตอาสา

5. ด้านการซ่อมแซมคัมภีร์ไบเบิล (Repairing) เป็นการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงของเดิม จึงมีกระบวนการในการซ่อมแซมหลายขั้นตอน ผู้ปฏิบัติงานต้องวิเคราะห์หาวิธีการซ่อมตามลักษณะของการชำรุดที่เกิดขึ้น จัดหาวัสดุที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน หรือสามารถนำมาทดแทนกันได้ รวมถึงเครื่องมือ อุปกรณ์และสารเคมีต่างๆ ที่จำเป็น จึงจำเป็นต้องมีคู่มือกำหนดมาตรฐานการซ่อมแซม สอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยานันท์มณี และคณะ (2562) ได้วิจัยเรื่อง “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ไบเบิลเป็นเอกสารโบราณประเภทที่เป็นอินทรียัตถุที่ได้มาจากพืช จึงไม่ค่อยคงทนต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการเปลี่ยนแปลงชำรุดเสียหายได้ง่าย การชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้เป็นหลายสาเหตุ ดังนั้น การอนุรักษ์ด้วยการซ่อมแซมและบำรุงรักษาเอกสารโบราณที่มีคุณค่า จะเป็นการยืดอายุของเอกสารให้ยาวนานสืบไป และสอดคล้องกับหลักการอนุรักษ์ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ (สำนักหอสมุดแห่งชาติ, 2556) ว่า การซ่อมแซมเป็นการเสริมสร้างความมั่นคงแข็งแรงให้กลับคืนสู่สภาพเดิมโดยมิก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ ต่อรูปแบบ และเนื้อวัสดุซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องดำเนินการโดยบุคลากรที่ผ่านการศึกษา หรือฝึกอบรมทางด้านการอนุรักษ์เป็นอย่างดี

6. ด้านการทำสำเนาคัมภีร์ไบเบิล (Copying) เป็นกระบวนการที่ทำให้คัมภีร์ไบเบิลมีอายุยืนยาวขึ้น เมื่อทำสำเนาเสร็จแล้ว สามารถนำคัมภีร์ต้นฉบับเข้าสู่กระบวนการลงทะเบียนจัดเก็บ หรือนำออกแสดงเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยขึ้นจึงมีการจัดเก็บสำเนาเป็นไฟล์ภาพดิจิทัล ทำให้ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ สะดวก รวดเร็ว เข้าถึงและสืบค้นได้ง่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคทกาล และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า เพื่อการรักษา คัมภีร์ไบเบิลให้คงอยู่ โดยการเก็บรักษาของต้นฉบับที่ผ่านการแปลงคัมภีร์ไบเบิลให้อยู่ในรูปแบบดิจิทัลเป็นหนึ่งในวิธีการที่มีประสิทธิภาพ

7. ด้านการบริการคัมภีร์ไบเบิล (Service) วัดสามารถทำได้ทั้ง 2 ระบบ คือ (1) ให้บริการในระบบปิด เป็นการให้บริการยืมต้นฉบับ แต่ก็มีความเสี่ยงที่คัมภีร์จะชำรุดหรือสูญหายได้ (2) ให้บริการในระบบเปิด เป็นการให้บริการในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล บนช่องทางอิเล็กทรอนิกส์ เพื่อให้ผู้ใช้บริการสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ง่าย สอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยานันท์มณี และคณะ (2562) ได้วิจัยเรื่อง “การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า เอกสารโบราณควรให้บริการ

จากสำเนาในรูปแบบสื่อโสตทัศนวัสดุ เช่น ไมโครฟิล์ม ดิจิตอล ภาพนิ่ง เป็นต้น แล้วจัดเก็บต้นฉบับในสภาพที่ปลอดภัยให้มีความเสี่ยงต่อความชำรุดเสียหายน้อยที่สุด

8. ด้านการควบคุมอุณหภูมิแคมป์โรไลซาน (Temperature control) เป็นกระบวนการอนุรักษ์แคมป์โรไลซานในรูปแบบของการควบคุมอุณหภูมิ ให้อยู่ในสภาพคงที่โดยมีอุณหภูมิระหว่าง 22-24 องศาเซลเซียส และความชื้นสัมพัทธ์ประมาณ 50-65% สอดคล้องกับงานวิจัยของพระชยานันท์มณี (2560) ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารแคมป์โรไลซานของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน” ผลการวิจัยพบว่า การเก็บรักษาแคมป์โรไลซานควรเก็บรักษาไว้ในห้องที่มีการควบคุมอุณหภูมิระหว่าง 20-25 องศาเซลเซียส และมีค่าความชื้นที่ 50-65 เปอร์เซ็นต์ แต่ถ้าไม่สามารถติดตั้งเครื่องปรับอากาศได้ ให้จัดเก็บไว้ในห้องที่มีอากาศถ่ายเทไหลเวียนได้ดีไม่อับชื้น หลีกเลี่ยงแสงแดดให้มากที่สุด และสอดคล้องกับรายงานการวิจัยของสุรัชชานุกุล นุ่นภูบาล และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “วรรณกรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม : ปรีวรรตไบลาน วัดศรีชมชื่น บ้านคกเลาใต้ ตำบลบุษม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุการเสื่อมสภาพของแคมป์โรไลซาน เกิดจากสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ (1) สภาพอากาศที่แห้งเกินไป (2) ความชื้นและน้ำทำปฏิกิริยาโดยตรงกับแคมป์โรไลซาน

9. ด้านการลงทะเบียนแคมป์โรไลซาน (Registration) มีวิธีปฏิบัติ 3 ขั้นตอนหลัก คือ (1) ขั้นตอนเตรียมการลงทะเบียน เป็นการตรวจสอบสภาพความสมบูรณ์ ทำความสะอาด คัดแยกวิเคราะห์หมวดหมู่ (2) ขั้นตอนปฏิบัติการลงทะเบียน เป็นการบันทึกข้อมูลทางวิชาการที่สำคัญ (3) ขั้นตอนปฏิบัติการหลังการลงทะเบียน เป็นการจัดทำบัญชีทะเบียน เพื่อสะดวกต่อการศึกษาค้นคว้า และจัดเก็บอย่างมีระบบ สอดคล้องกับรายงานการวิจัยของสุรัชชานุกุล นุ่นภูบาล และคณะ (2561) ได้วิจัยเรื่อง “วรรณกรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม : ปรีวรรตไบลาน วัดศรีชมชื่น บ้านคกเลาใต้ ตำบลบุษม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่าการลงทะเบียนเริ่มกระบวนการตั้งแต่รวบรวม ทำความสะอาดไบลาน เปลี่ยนสายสนอง คัดแยกแยกเรื่องจัดกลุ่มประเภท ขั้นตอนสุดท้ายคือการลงทะเบียนขึ้นทะเบียนไบลาน

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 1 องค์ความรู้จากการวิจัย

ที่มา: พระมหาธงไชย วิสุทโธ (2564)

จากภาพที่ 1 สามารถอธิบายองค์ความรู้ได้ดังต่อไปนี้

C = Conservation policy หมายถึง นโยบายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ เป็นการกำหนดนโยบายอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ รณรงค์ให้มีการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณ และสนับสนุนด้านเครื่องมือและอุปกรณ์

I = Information technology หมายถึง เทคโนโลยีสารสนเทศคัมภีร์โบราณ (Information technology) เป็นการนำข้อมูลคัมภีร์โบราณเข้าสู่ระบบอินเทอร์เน็ต ให้บริการข้อมูลผ่านระบบออนไลน์หรือออฟไลน์พัฒนาเป็น Application, E-book และพัฒนาฐานข้อมูลเพื่อการจัดเก็บและเผยแพร่

K = Knowledge management หมายถึง การจัดการความรู้คัมภีร์โบราณ วัดสามารถบริหารจัดการโดยการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์หรือแหล่งเรียนรู้คัมภีร์โบราณ เพื่อเป็นสถานที่รวบรวมจัดเก็บคัมภีร์โบราณอันเป็นมรดกทางพระพุทธศาสนา และภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ

I = Inverting, Rewriting, Transcription and Translation หมายถึง ด้านการปริวรรต คัดลอก ถ่ายถอด และแปล คัมภีร์โบราณ เป็นการนำคัมภีร์โบราณเข้าสู่กระบวนการปริวรรตจากอักษรเดิมสู่อักษรไทย หรือคัดลอก ถ่ายถอดจากคัมภีร์ต้นฉบับมาสู่เอกสาร

R = Repairing หมายถึง การซ่อมแซมคัมภีร์โบราณ เป็นการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณให้อยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงของเดิม

C = Copying หมายถึง การทำสำเนาคัมภีร์โบราณ เป็นกระบวนการที่ทำให้คัมภีร์โบราณมีอายุยืนยาวขึ้น

S = Service หมายถึง การบริการคัมภีร์โบราณ วัดสามารถทำได้ทั้ง 2 ระบบ คือ (1) ให้บริการในระบบปิด เป็นการให้บริการยืมต้นฉบับ (2) ให้บริการในระบบเปิด เป็นการให้บริการในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล บนช่องทางอิเล็กทรอนิกส์

T = Temperature control หมายถึง การควบคุมอุณหภูมิคัมภีร์โบราณ เป็นกระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์โบราณในรูปแบบของการควบคุมอุณหภูมิที่เหมาะสม

R = Registration หมายถึง การลงทะเบียนคัมภีร์โบราณ มีวิธีปฏิบัติ 3 ขั้นตอนหลัก คือ (1) ขั้นตอนเตรียมการลงทะเบียน (2) ขั้นตอนปฏิบัติการลงทะเบียน (3) ขั้นตอนปฏิบัติการหลังการลงทะเบียน เพื่อจัดระบบฐานข้อมูลของคัมภีร์โบราณ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

1. มหาเถรสมาคม ควรให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล อันเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่บันทึกหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาลงในไบเบิล เพื่อเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าวิจัย ให้ได้องค์ความรู้และนวัตกรรม นำมาใช้ในการพัฒนาตนเองและพัฒนาประเทศชาติ
2. สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ควรจัดสรรงบประมาณในการดำเนินการการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล จัดอบรมบุคลากร และจัดหาวัสดุอุปกรณ์ให้เพียงพอต่อความต้องการ
3. คณะสงฆ์ในระดับผู้บริหาร ควรรณรงค์และเร่งรัดให้วัดต่างๆ ได้เห็นคุณค่าความสำคัญของคัมภีร์ไบเบิล พร้อมทั้งจัดตั้งคณะทำงานเพื่อขับเคลื่อนนโยบายให้บรรลุเป้าหมาย

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยด้านนโยบายการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล เพื่อเป็นการผลักดันองค์กรที่มีคัมภีร์ไบเบิลให้ตระหนักถึงคุณค่าของคัมภีร์ไบเบิลอย่างแท้จริง
2. ควรศึกษาวิจัยด้านการจัดการความรู้คัมภีร์ไบเบิล เพื่อเป็นผลักดันและสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยด้านคัมภีร์ไบเบิลเพื่อให้ได้องค์ความรู้และนวัตกรรม แล้วนำเอาองค์ความรู้และนวัตกรรมมาบริหารจัดการคัมภีร์ไบเบิลให้เกิดประโยชน์สูงสุด
3. ควรศึกษาวิจัยด้านเทคโนโลยีสารสนเทศคัมภีร์ไบเบิล เพื่อนำเทคโนโลยีปัจจุบันมาพัฒนากระบวนการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลให้มีคุณภาพมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. (2551). *พระพุทธศาสนาในศรีลังกา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เซน ปรีนติ้ง.
- ประสิทธิ์ชัย เลิศรัตนเคหกาล และคณะ. (2561). การพัฒนารูปแบบการจัดการคัมภีร์ไบเบิลในประเทศไทย. *อินฟอรมชั่น*, 25(1), 51- 59.
- พระชยานันท์มณี. (2560). การสืบค้นการจัดระบบอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณของวัดและถ่ายทอดภูมิปัญญาล้านนาเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นของจังหวัดน่าน. *วารสารธาตุพนมปริทรรศน์*, 1(2), 189 - 897.
- พระชยานันท์มณี และคณะ. (2562). การสืบค้นและการอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิลล้านนาของวัดเพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นภาคเหนือ. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์*, 6(1), 133.
- พระมหาประกาศิต สิริเมธ. (2562). รูปแบบการอนุรักษ์เอกสารคัมภีร์โบราณเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในจังหวัดนครปฐม และจังหวัดสุพรรณบุรี. *วารสารศิลปศาสตร์ราชมงคลสุวรรณภูมิ*, 1(2), 119-120.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร และคณะ. (2560). *การพัฒนาเทคโนโลยีเครื่องจับยึดและพลิกคัมภีร์ไบเบิลอัตโนมัติสำหรับการถ่ายภาพดิจิทัลเพื่ออนุรักษ์คัมภีร์ธรรมทางพระพุทธศาสนา* (รายงานการวิจัย). พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). (2536). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2560). *อรรถกถาฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิต สวรรณคัมภ์ และวิษชรา บุรณสิงห์. (2553). *ระบบบริหารจัดการทะเบียนไบเบิล* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ.
- วีณา วิสเพ็ญ และคณะ.(2554). *อนุรักษ์ พื้นฟู บูรณาการ โครงการอนุรักษ์ไบเบิล ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- สุรชัยนุกูล นุ่นภูบาล และคณะ. (2561). *วรรณกรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม : ปวีรรตไบเบิล วัดศรีชมชื่น บ้านคกเลาใต้ ตำบลบุษม อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (2556). *ความรู้ด้านการซ่อมอนุรักษ์คัมภีร์ไบเบิล*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.